

Lâle

Doğada, Tarihte, Sanatta.

Prof. Dr. Gül İrepoğlu mimar, sanat tarihçisi ve romancı.

İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nü bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Estetik ve Sanat Tarihi Kürsüsü'nde akademik kariyerine başladı, 1997'de aynı kurumda sanat tarihi profesörü unvanını aldı. Rönesans Sanatı, Barok Sanat, Neo-Klasik ve Romantik Sanat, 19. yüzyıl Avrupa Sanatı ve Batılılaşma Dönemi Osmanlı Sanatı konularında lisans dersleri ile Sanatın Karşılaştırmalı Tarihi ve Osmanlı Minyatür Sanatı konularında yüksek lisans ve doktora dersleri verdi. 26 yıl hizmetten sonra 2005'te çalışma alanlarını çeşitlendirmek üzere üniversiteden erken emekli oldu.

TRT2 TV kanalında 2005-2007 arasında yayımlanan haftalık *Şehir-Mekan ve Sanat-Mekan* programlarını hazırlayıp sundu, 2007-2009 arasında TAÇ Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı başkanlığını üstlendi. 2006-2012 arasında UNESCO Türkiye Millî Komisyonu yönetim kurulu üyesi ve Somut Kültürel Miras Komitesi başkanı olarak görev yaptı.

Osmanlı Resim Sanatı, Padişah Portreleri, Lâle Devri, Doğu ile Batı'nın sanatsal ilişkileri ve mücevher tarihi alanlarında çalışmaktadır. **Kitapları:** *Feyhaman Duran* (1986); *Levni – Nakış, Şiir, Renk* (1999, Türkçe ve İngilizce); *Zeki Faik İzer ve Estetiği* (2005, İngilizce özetli); *Osmanlı Saray Mücevheri – Mücevher Üzerinden Tarihi Okumak* (2012, Türkçe ve İngilizce). *Lâle Doğada, Tarihte, Sanatta.* (2012) *Gül – Aşkın Çiçeği, Sanatın Çiçeği, Sonsuzluğun Çiçeği* (2015, Türkçe ve İngilizce); *Turkuaz – Gökyüzünün ve Yeryüzünün Mirası* (2017, Türkçe ve İngilizce) **Bir bölümünü yazdığı kitaplar:** *Padişahın Portresi – Tesavir-i Âli Osman* (2000, Türkçe ve İngilizce); İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Resim, Büst, Kabartma, Fotoğraf Koleksiyonu (2002); *Lâle Devri'nin Bir Görüşü Tanığı: Jean-Baptiste Vanmour* (2003, Türkçe ve İngilizce).

Romanları İngilizce, Arapça, Portekizce, Yunanca, Bulgarca, Romence, Arnavutça, Malaya dili ve Hinducaya çevrildi. 2004'te yayımlanan *Gölgemi Bıraktım Lâle Bahçelerinde* romanı Topkapı Sarayı'ndaki ilişkileri ve Lâle Devri'ni anlatır, 2007'de çıkan *Cariye* romanı 18. yüzyılda Osmanlı Sarayı haremde geçen imkânsız bir aşk öyküsünü aktarır. 2008'de *Kadın Öykülerinde İstanbul* Öykü Seçkisi'nde yer alan *Ağaç* öyküsü İstanbul'un eski bir semtini, 2009'da yayımlanan üçüncü romanı *Fiyonklu İstanbul Dürbünü* giysilerden yola çıkarak bir anı-roman çerçevesinde İstanbul'un son 50 yılını konu alır. 2014'te yayımlanan *İstanbul Yıldızı* romanı, nadide bir elmasın 16. yüzyıldan günümüze dokunduğu yaşamların insan hırsı aynasında yansıdığı elmaslı bir Osmanlı tarihi olarak tanımlanabilir. 2016'da yayımlanan *Aşk-ı Derya: Ayzavovski'nin Gizli İstanbul Güncesi* romanıysa ünlü ressamın İstanbul günlerindeki bilinmeyen aşkına odaklanır.

GÜL İREPOĞLU

Lâle

Doğada, Tarihte, Sanatta.

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4967

Gül İrepoğlu

Lâle

Doğada, Tarihte, Sanatta.

Kitap editörü: **Rařit Çavař**

Tasarım: **Nahide Dikel**

Düzeltili: **Filiz Özkan**

Baskı: **Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.ř.**

Dudullu Organize San. Bölgesi 1.Cad. No:16 Ümraniye-İstanbul

Tel: 444 44 03 • Fax: (0216) 365 99 07-08 • www.bilnet.net.tr

Sertifika No: 31345

Bu kitap Aralık 2012 tarihinde 23.5 x 33 cm. olarak 978-975-08-2408-1 numaralı ISBN ile basılmıştır.

1. baskı: İstanbul, Ekim, 2017

ISBN 978-975-08-4095-1

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.ř., 2017

Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.ř.

İstiklal Caddesi No. 161 Beyođlu 34433 İstanbul

Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23

<http://www.ykykultur.com.tr>

e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr

İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık

PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz ♦ 7

Neden Lâle? ♦ 11

1 • UZUN YOLLAR AŞIP GELEN ÇİÇEK

Lâle Dedikleri... ♦ 19

Mitolojide Lâle ♦ 20

Türkiye'nin Lâlesi ♦ 27

Yazdaki Anlam, Biçimdeki Anlam ♦ 41

2 • HAYRANLIKLA ŞAŞIRMAK: NEDİR BU MUHTEŞEM ÇİÇEK?

“Kırmızı Zambaklar”? ♦ 47

Elçi Lâleyle Tanıştığında ♦ 49

Lâle Avrupa Yolunda ♦ 50

Tulipomania ♦ 51

3 • DEVİR ADLANDIRAN ÇİÇEK: LÂLE DEVRİ ♦ 59

4 • LÂLEYİ ÖVMEK

Çiçek Kitaplarında Lâle ♦ 89

Lâleye Verilen İsimler, Lâleli Yer İsimleri ♦ 95

Lâle Nasıl Olmalı, Nasıl Olmamalı? ♦ 103

Masraf Belgelerinde Çiçekler, Lâleler ♦ 106

5 • LÂLENİN YAZDIRDIĞI

Edebiyatın Lâlesi ♦ 111

Müziğin Lâlesi ♦ 137

6 • LÂLEYİ TASVİR ETMEK

Tezhipte ve Minyatürde Lâle ♦ 149

Tuvalde Lâle ♦ 172

7 • LÂLEYLE BEZEMEK

Çini Lâle ♦ 185

Ahşap ve Kalemîşi Lâle ♦ 205

Taş ve Mermer Lâle ♦ 214

Maden Lâle ♦ 222

Lâledân, Cam ♦ 233

8 • LÂLEYİ DOKUMAK

Lâleyi Giyinmek ♦ 239

Lâlede Yürümek ♦ 256

9 • MÜCEVHER LÂLE ♦ 265

10 • GEÇMİŞ ZAMAN BAHÇELERİNDEN KENT SOKAKLARINA

Geçmiş Zaman Bahçelerinde Lâle ♦ 289

Bugünün Parklarında, Sokaklarında Lâle ♦ 300

11 • LÂLELİ SONSÖZ ♦ 303

Kaynakça ♦ 310

Dizin ♦ 318

رئیس قرمز سریه مائل ارغوانی زمانه بیاض و برینہ
یقین برار بخود سریه مائل او چلری تیغ موزون
و خوش اندام بر منقش کف لاله در غلط مشهور
چوباجیدہ ظهور المیستر

ÖNSÖZ

Bu çalışmada lâlenin yayıldığı her alana değinmeye çalıştım ve gördüm ki, her bir alan ayrı bir kitap olabilecek zenginlikte. Birbirinden güzel örnekler deryasına her dalışında, aralarından o başlıkta iletilmesini hedeflediklerimi en doğru ve en kapsamlı temsil edecek örnekleri seçmekte zorlandığım çok oldu; örneğin çini ve kumaşlardaki lâlelerin bolluğu, buraya alınamayanlar bağlamında çok düşündürdü. Sonuçta tüm unsurları bir arada tutarken her birinden ölçülü bulundurmak ve hepsini birbirine bağlamakla rengârenk bir lâle demeti oluştu. Lâlelerin tümünü kucaklamak olanaksızsa da, bu karmaşık demetin çeşitliliği bile baş döndürmeye yeter.

Günümüzde pek çok alanda esin kaynağı olmayı sürdüren lâlenin “yeni” hallerinin de işlenmesi kuşkusuz ilginç bir karşılaştırma olabilirdi, ancak bunun hem odaklanılan konuyu dağıtabileceği, hem de tutacağı yerin kitabı çok fazla genişleteceği gerçeği, çalışmayı lâlenin uzak ve yakın tarihiyle sınırlandırmaya yöneltti.

İçimden geldiği gibi işleyip yazdım bu engin ve ışıltılı malzeme denizinden özenle seçtiklerimi; tüm referansları eksiksiz vermeye çalışırken, yer yer okuyucuyla sohbete giriştim, ya da duygularımın akışına bıraktım kendimi, lâlenin çekiciliğine kapılarak. Zaten aktarılan bilginin ciddiliği; aktarılış biçiminin alışılmıştan daha farklı, daha “samimi” olmasını engellememeli. Hatta bu yaklaşım bilgilerin akılda kalmasını ya da üzerinde daha çok düşünülmesini sağlıyor kanımca. Üniversitede ders verdiğim uzun yıllar boyunca bu ilkeyi uyguladım ve yararını gördüm, üstelik aldığım keyif de ayrı bir ödül oldu.

Son yıllardaki tüm kitaplarımda olduğu gibi, sanat tarihçisi kimliğimle yazar kimliğim karşılaştı burada da, kâh biri üstün geldi, kâh diğeri. Mimar kimliğim ise düzeni sağladı, genel bir bakışla değerlendirdi hepsini, yeri geldikçe. “Lâle” öyle bir konu ki, yalnızca bilimsel bir yaklaşım yeterli olamazdı, olmadı da. Edebiyata ve resme bunca esin vermiş olan lâle, bu kitabı yazarken benim de gönlümün derinlerine yerleşti ve düşünce akışımı oradan yönlendirdi sanki... Kitap yazarken bilgileri yerine göre sıralamanın ötesinde yeni sonuçlara varma sevinci burada da gerçekleşti elbette, örneğin bugüne kadar üzerinde çok çalışılmış, ancak yeni bir

bağlamda karşılaştırılmaya gidilmemiş iki unsur birden farklı biçimde yan yana geliverdi zihnimde; yıllardır çeşitli yönlerden baktığım Topkapı Sarayı Yemiş Odası'nın, 18. yüzyıl sanatının belirleyicilerinden biri olan bu olağandışı mekânın kavramsal ve biçimsel olarak Türk çadır geleneğinden esinlenilerek tasarlanması gerektiğini anladım. Lâlelere, onlara “yakından” bakışıma borçluyum beni heyecanlandıran bu görüşü, öncesinde de beni bu kitabı yapmaya yönlendiren yayımcıma. Evet, merkeze lâleyi koyup çevreye açıldım bu kitapla. Sayfalara sığdırılanlar lâleli çağrışımlardan derin bir nefes ancak...

Bu kitap baştan sona değerli katkılarını; anlayışlarını, bilgilerini ve dostluklarını esirgemeyenlerle ortaya çıktı, onlara içten teşekkür borçluyum, her birinin yeri ayrı, alfabetik sırayla vermek en doğrusu: Ali Konyalı, Alparslan Babaoğlu, Ayşe Erdoğan, Prof. Dr. Ataoğlan Behramoğlu, Burak Çetintaş, Dürdane Ünver, Ersu Pekin, Fatih Orbay, Doç. Dr. Fatma Kutlar, Fatma Özener, Prof. Dr. Feza Günergun, Gönül Paçacı, Doç. Dr. Gönül Uzelli, Prof. Dr. Haluk Dursun, Dr. İrfan Sumru, Prof. Dr. Kadir Pektaş, Prof. Dr. Korkmaz Alemdar, Prof. Dr. Mahir Küçük, Prof. Dr. Meral Özgüç, Müge İrepoğlu, Nihal Kuyaş, Dr. Nur Tavioloğlu, Prof. Dr. Nurhan Atasoy, Prof. Dr. Oktay Belli, Ömer M. Koç, Prof. Dr. Rüçhan Arık, Sacit Sencer, Selim İleri, Doç. Dr. Semra Daşçı, Sinan Uluant, Prof. Dr. Serpil Bağcı, Prof. Dr. Sitare Turan Bakır, Tarkan Kutlu, Yasemin İrepoğlu, Prof. Dr. Yunus Söylet, Prof. Dr. Zühre İndirkaş ve Akşehir Müzesi, Askeri Müze İstanbul, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İstanbul Deniz Müzesi, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Konya Mevlana Müzesi, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Sadberk Hanım Müzesi, Suna-İnan Kıraç Vakfı, Topkapı Sarayı Müzesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Vakıflar Halı Müzesi.

Ve lâle deyince Osmanlı çiçek betimlemelerini yeniden canlandırmış olan zarif hoca Prof. Dr. Süheyl Ünver'i saygıyla anarak başlanmalı konuya.

İstanbul, Bostancı, Ağustos 2012

NEDEN LÂLE?

Lâleye, bu ece çiçeğe yaklaştıkça onu saran halenin genişliği belirginleşir. Lâleye değen bakış o güzelliği yüreğe taşır, yüreğe onu bırakmayı tutmayı arzular. Gök kubbeye uzanan biçimi, göz kamaştıran renkleri ve benzersiz endamıyla girer gönüllere lâle, yüzyıllardır.

Türklerin yeryüzünde izledikleri yolda onlara yoldaşlık eden, Orta Asya'dan çıkarak Anadolu topraklarına yerleşen ve buradan da Avrupa'ya yayılmış pek özel bir çiçek... O uzun yolculuktaki her koşula uyum sağlayarak var olmayı, gönüllü bir eşlikçi olarak simgeleşmeyi bilerek seçmiştir sanki! Hem rengi ve duruşuyla bir güzellik, hem de sert doğa koşullarına dayanışıyla bir güç anıtı gibi bezer dağları, tepeleri, ovaları, kırları; türlü öyküye, söyleneceye kucak açar, çoğalır böylece. Sanatçıları esinlendirir. Anadolu Selçuklularının çinilerinden Osmanlı sanatının incelikli motiflerine uzanır lâle, ardından Avrupalı ressamların hayranlıkla hareketlenen fırçalarına...

16. yüzyıl İstanbul'unun ortamı lâle için bir dönüm noktası olacaktır. Sanatın her dalında heyecan veren gelişmeler yaşanan yüzyıldır bu. Şiirlerinde derin bir yüreğin hayal dünyasını söz oyunları ile iletirken kendine *Mubibbî* mahlasını yakıştıran bir hükümdarın; Kanunî Sultan Süleyman'ın biçimlendirdiği, atası Fatih Sultan Mehmed'in, babası Yavuz Sultan Selim'in fetihlerinin saray işliklerine kazandırdığı sanatçıların sağladığı çeşitlilikle başlayıp, gerek kendi uzun saltanatında, gerekse oğlu Sultan II. Selim, torunu Sultan III. Murad'ın ve onun oğlu Sultan III. Mehmed'in saltanatlarında sanatçıların birbiriyle yarıştığı, güzeleğe âşık bir yüzyıldır bu... Mimar Sinan'ın tüm ihtişamıyla hem Dersaadet'i, hem diğer bellibaşlı merkezleri çağın ruhunu yansıtan yapılarla donattığı yüzyıl... Matrakçı Nasuh'un incelikli kent manzaralarıyla, Nakkaş Osman'ın özenli padişah portreleriyle betimleme anlayışında yepyeni rüzgârlar estirdikleri; Ahmed Karahisarî'nin etkileyici hattının izlerini taşıyan; Nakkaş Karamemi'nin kitap sayfalarında olağanüstü çiçekler açtırdığı yüzyıl... Çeşit çeşit çiçeklerin altın telli nadide kumaşlarla cennet bahçesi misali çinilerde en parlak renklerini solma-